

Afrika Edebiyatının Sömürgecilikle İmtihanı: Tayeb Salih

Edebiyat, özellikle de sömürge edebiyatı, Batı'nın kendisi gibi olmayana nasıl yaklaştığını anlayabilmenin en kestirme yollarını gösterir bize. Suriye sorunu hatta bütün bir Ortadoğu sorunu, Afrika sorunu, adına ne dersiniz deyin, Batı'nın ekonomik ve kültürel sömürü amaçlarına uygun olarak yarattığı algıyla, yine benzer amaçlar için mücadele eder gibi görünmesinin vahşi bir sonucu değil midir sizce de? Bunu görebilmenin yollarından başlıcası sanat elbette. Bugün İran sinemasının, Suriye şiirinin, Afrika edebiyatının ürünlerini derinlemesine incelediğimiz zaman mevzu biraz daha netleşiyor.

Açık konuşmak gerekirse Afrika edebiyatına dair okumalarım çok da derinlikli değil, bildiğim yazarların, metinlerin sayısı Avrupa, Amerika ya da Asya edebiyatlarına kıyasla pek az. Bunda sanırım tek sorumlu da ben değilim, maalesef ülkemizde Afrika edebiyatına olan ilgi yeterli düzeyde değil, çeviriler kısıtlı ya da ben öyle olduğu vehmine kapılıyorum. Bildiğim şu ki muazzam bir yazın deryasından damlalarla yetiniyoruz yıllardır!

Yakın zamanda okuduğum bir metinle birlikte bu eksikliğimle yüzleştim. Sudan edebiyatından Tayeb Salih'in *Kuzeye Göç Mevsimi* adlı metni, tarihin bize verdiği bazı bilgilerin, sosyolojik düşüncelerimizin metne aktarılmış hali gibi bir anlamda.

Tayeb Salih, (d. 12 Temmuz 1929, Halfa, Sudan - ö. 18 Şubat 2009, Londra, İngiltere), Sudan doğumlu, Arap edebiyatının önemli figürlerinden biri olarak kabul edilir ve eserleri genellikle Arap dünyasının sosyal, kültürel ve siyasi yapısını işler. Tayeb Salih'in en bilinen eserlerinden biri *Mevsim-i Hicret ila'ş-Şimal'* (Kuzeye Göç Mevsimi) adlı romanıdır. Bu eser, Sudanlı bir gencin İngiltere'ye göç etmesini ve ardından kendi ülkesiyle olan ilişkisini sorgulamasını konu alır.

Salih, Sudan Üniversitesi'nde ve ardından Londra Üniversitesi'nde eğitim gördü. UNESCO ve Arap Radyosu gibi uluslararası organizasyonlarda çalıştı. Eserlerinde genellikle Sudan kültürünün ve Batı ile Doğu'nun etkileşimini ele aldı. Romanlarında ve kısa öykülerinde, Sudan'ın kırsal yaşamı, gelenekleri ve sömürgecilik sonrası dönemdeki toplumsal değişimleri işledi.

Tayeb Salih, eserleriyle sadece Sudan'da değil, tüm Arap dünyasında geniş bir okur kitlesi bulmuştur. Yazılarında genellikle karmaşık karakterler ve derin psikolojik analizler kullanarak toplumun çeşitli katmanlarını ve bireylerin iç dünyalarını keşfeder. Edebiyat dünyasında saygın bir yere sahiptir ve eserleri çeşitli dillere çevrilmiştir.

Roman, ismi verilmeyen anlatıcının Sudan'a dönüşüyle başlamakta. Anlatıcı yedi sene İngiltere'de eğitim görmüştür ve Sudan'a döndüğünde kendisine bir kahraman gözüyle bakılır. Köyden çıkıp üniversite öğrenimi gören ilk kişidir. Köyüne döndüğünde karşılaştığı Mustafa Said'le tanışması roman içinde bir kırılma noktasıdır. Köyde yaşayanların genelinden farklı olarak Mustafa Said'in halinde, tavırlarında başka bir hava sezer anlatıcı, tabii bunda gerçekleştirdikleri bir sohbet esnasında onun İngiliz edebiyatından bir şiiri İngilizce okumasının da payı büyüktür. Bu bağlamda bu şiirin başka bir anlamı da söz konusudur. Hint düşünür Homi K. Bhabha, sömürülenle sömüren arasındaki ilişkiden bahsederken taklitçilik kavramını öne çıkarır. Taklitçilikse müphemliği ve melezliği doğurur. Bu anlamda sömürülen, sömürene öykünerek hem onun gibi olmak ister hem de bir anlamda kendi

kimliğinden uzaklaşır. Mustafa Said, bu bağlamda romanda İngiltere ve Sudan arasında kalmış, müphemlikten yani tam olarak bir yere konumlanamamaktan ötürü melezleşmiştir. Okuduğu şiiri bu açıdan ele aldığımızda Mustafa Said, Sudan'ın bir köyünde diğer köylüler gibi toprakla uğraşarak hayatını devam ettirmekteyken kin beslediği kültürün değerlerini de içinde barındırmaktadır. Bu özelliği onu diğer köylülerden farklı kılan, Bhabha'nın deyimiyle melezleştiren unsurdur.

Metnin ilerleyen safhalarında romanda ismi belirtilmeyen anlatıcı, Mustafa Said'in hayatını araştırmaya başlar. Çalışmak için gittiği başka bir köyden döndüğünde Mustafa Said'in intihar (?) ettiğini ve kendisine bıraktığı mektupta karısına ve çocuklarına sahip çıkmasını istediğini okur. Anlatıcı, Mustafa Said'in geride bıraktıklarından onun geçmişini öğrenir. Çok zeki bir çocuk olan Said, annesinin yanından ayrılarak Kahire'ye, oradan da İngiltere'ye gider. Hatta İngiliz şiiriyle ilgili yüksek öğrenim görmüştür. İngiltere'de yaşadığı yıllarda dört kadının intiharına neden olur ve sonrasında evlendiği kadını öldürür. Metin, anlatıcının Said'in dul karısına âşık olması fakat köklü gelenekleri yıkamaması ekseninde devam eder.

Edward Said, Tayeb Salih'in bu romanı bilinçli bir şekilde Joseph Conrad'ın *Karanlığın Yüreği* adlı romanındaki örgünün tersiyle kurguladığını belirtir. *Karanlığın Yüreği*'nde protagonist Kuntz, Avrupa'dan Afrika'ya geldiğinde değişmiştir ve içindeki şiddet dürtüsü Afrika'da canlanmıştır. Kadınlara karşı gösterdiği şiddet, ilerleyen safhalarda kendisine yönelir ve tıpkı Salih'in romanındaki Mustafa Said gibi intihar eder. Tayeb Salih'in romanındaki kadın düşmanlığı bu açıdan benzerdir. Mustafa Said İngiltere'de kadınların hayatına sebep olurken ve kendi eşini öldürürken aslında bir anlamda intikam almaktadır. O metaforik anlamda erkek ve egemen Avrupa tarafından kirletilen kıtasının, ülkesinin intikamını Avrupalı kadınları kandırarak, onlarla birlikte olarak ve ölümlere sebebiyet vererek ya da öldürerek almaktadır.

Mustafa Said, eşini öldürdüğü için çıkarıldığı mahkemede aslında egemen konuma geçmek ve yıllardır ülkesine yapılan haksızlığı haykırmak istemektedir. Afrikalı bir siyah olarak İngiliz asilzadelerinin önünde, yüce İngiliz demokrasinin ideolojik bir aygıtı olan mahkemede konuşacak ve diğerleri onu dinleyeceklerdir. Said'in bu konuşma esnasında söylediği sözler post-kolonyalizm açısından ele alındığında çok önemlidir; Said, ülkesine gelen ilk gemilerin ekmeğe ya da gıda getirmek yerine silah getirdiğini, ülkesinde kurulan demiryolu ağının askerlerin ülkeye yayılması için kullanıldığını ve okullarda Sudanlı çocuklara ilk olarak İngilizce evet (yes) demenin öğretildiğini söyler. Bu noktada, metinde anlatıldığı şekilde "evet" kelimesinin öğretilmesinin sübliminal bir mesaj içerdiği de açıktır. Sömüren, sömürülene önce her şeye razı olmasını ve onun söylediklerine uymasını öğretmektedir. Ayrıca Mustafa Said bu konuşmada kendisinin Othello olmadığını dile getirir. Shakespeare'in ölümsüz eserinde, bilindiği üzere, Mağripli Othello soylu bir aileden gelen karısı Desdemona'yı çevresindekilerin hile ve tuzaklarına kanarak öldürür. Said, Othello olmadığını söylerken dile getirmek istediği de yine bir intikamın tezahürüdür bana kalırsa. Her Afrikalı'yı yalanlarla kandırabileceğine, sömürebileceğine inanan Avrupalılara karşı, kendi yalanlarıyla onları baştan çıkarıp öldürerek, ölümün kıyısına getirerek bir nevi Othello'nun da intikamını almıştır.

Tayeb Salih'in bu etkileyici romanı çeşitli nedenlerle Afrika kıtasında yasaklanmış ve uzun yıllar sonra basılabilmektedir. Roman, 2000'lerin başında Arap Edebiyatı Akademisi tarafından yirminci yüzyılın en önemli eseri olarak gösterilmiştir. Yaşadığı yaklaşık seksen yıldan geriye çok az eser kalmıştır. Bu yüzden, sıklıkla tembel olmakla ve edebiyata gereken değeri vermemekle suçlanmıştır. Ama kanımca bu çok haksız ve yersiz bir suçlamadır. Çünkü bazen tek bir kitapla bile edebiyatta ve insanların belleğinde silinmeyecek izler bırakmak mümkündür. Cervantes, Ahmet Arif, Metin Kaçan, Salinger gibi pek çok yazar verdikleri eserlerle hepimizi derinden etkilemeyi sürdürmektedirler. Kuzey'e Göç

Mevsimi (Türkçesi 1982'de Adam Yayınları'na *Göç Mevsimi* ismiyle yayınlanmıştır). Bunun yanı sıra, *Zeyn'in Düğünü* (Türkçesi 1985'te İnsan Yayınları'na aynı isimle yayınlanmıştır) isimli bir uzun hikâyesi ve *Bir Avuç Hurma* (A Handful Dates), *Bandarşah* (Bandarshah) ve *Wed Hamid'in Palmiye Ağacı* (The Doum Tree of Wad Hamid) isimli öyküleri yazmıştır. Usta yazar, 2009 yılında, Londra'da ebediyete intikal etmiştir.

Yine geçtiğimiz günlerde Çerkez edebiyatından şahane bir metin geçmişti elime. Bir ara onunla da ilgili bir şeyler yazacağım sanırım. O metni okurken de şimdi söyleyeceğim şeylere benzer düşünceler oluşmuştu bende. Prensip olarak insanların okumalarına doğrudan müdahale etmek pek benim kalemim bir iş değil. Şunu okuma, bu fazla popüler, şu şöyle sığ, bla bla bla... türünden üsttenci talimatları kaba ve çığ bulurum çünkü. Ancak içinde bulunduğumuz çağ ve sorunlarını, Batı dünyası ile yaşadığımız (çünkü bizler bir Doğu toplumunun bireyleriyiz, kim ne derse desin!) travmatik ilişkiyi ve benzer pek çok durum ve olguyu anlayabilmek için okuma alışkanlıklarımızı bir daha gözden geçirmekte yarar var bence. Afrika, Asya, Okyanusya gibi coğrafyaların metinleri bize sadece edebî olarak iyi gelmekle kalmayacak, sosyolojik olarak da kafamızdaki birtakım taşların daha rahat yerine oturmasını sağlayacaktır kuşkusuz.

Ali Lidar, "Afrika Edebiyatının Sömürgecilikle İmtihani: Tayeb Salih"

<https://www.fikirtepedi.com/edebiyat/afrika-edebiyatinin-somurgecilikle-imtihani-tayeb-salih/>

(Yayın Tarihi: 1 Haziran 2024).